

PARAGUAYI TERMITÁK, HANGYÁK.

Írta: BÁRÓ BABARCZYNÉ JÓSA JOLÁN.

HÁNYFÉLE az erdő! Sugár pálmák, terebélyes fenyők, lombos fák, vékony szálfák milyen beláthatatlan birodalmat alkotnának, ha valamely csodatevő kéz egy csoportba, egymás mellé sorakoztatná őket. Így is, a hogy a természet akaratából, éghajlat és talajkülönbség szerint foltonként megtelepedtek: micsoda változatosság a színekben, milyen tobzódás a zöld minden árnyalatában. Egy sem egyhangú közülök, csak a pampák hatalmas fűerdeje; már mint annak, a ki csak átgázol rajta.

A mikor először jársz az embermagas fűben, valami boszantó érzés fog el, tehetetlen dűh, olyan, a milyet szúnyogcsipéskor érzel. Emberi természetünk jobban gyűlöli a kisebb ellenséget. Ezek az egyenként jelentéktelennek látszó hosszú, vékony fűszálak hogy megkínoznak, a mint rendre sorakoznak, hogy gáncsot vessenek lábaidnak.

Csak hajolj le, lesd meg a fűóriások közötti mozgalmas életet és elfeledted a fáradságot, melylyel idejutottál. Hány kicsiny vadnak ad menedéket, hány apró élőlény leli meg benne életföltételét. Keresd benne a termiták, a hangyák fészkeit.

E két kis állatét, melyet annyian egynek tartanak, pedig különböző családokból valók.

A hártványsszárnyúakhoz tartoznak a hangyák, míg a termiták a reczésszárnyúak rendjébe

valók. Első látásra bizony könnyen elnézzük

lönbség legfeljebb a termiták világosabb test-

őket az angol és német tévesen «fehér han-

gég szárnya eretlen, egyforma nagy, míg a hangyáknál nagyobb a két első szárny és

erezett. Különbzen ez legfeljebb a hímeknél lehet állandó ismertetőjel, mert a nőstényeket

nászútjuk, rövid nászrepülésük után meg-fosztják szárnyaiktól. Ezt a munkát

pedig a nemnélküli vagy elsatnyult nőstényállatok, a dolgozók végzik; a melyik

pedig kikerüli ezt a támadást, maga hajtja végre testén a szárnykitépést, akár-

csak a japánok a harakirit. A kisebb termetű szárnyas hímek pedig halálukat lelik e

végzetes repülés után.

őket, mert feltűnő küszíne. Ezért nevezi gyá)-nak. A termiták

Szigorú a hangya-termita erkölcs: a szárnyaszegett nőstényt kényszeríti, hogy betöltve anyai hivatását, őrizze a házi tűzhelyet. Hanem aztán ezt a tűzhelyet jól megépítik.

Járok a fű között, a míg meg nem botlom valami hatalmas agyagbuczkában. A botlás csak nekem fáj, az áll helyén rendületlenül. Szürke agyagból épült és szinte

fénylően lesimított a gömbölyű tetejű, cukorsüvegalakú építmény; lehet majdnem másfél méter magas. Mi felnőttek szidjuk a gyermeket, ha nemsokára szétszedi a kapott játékot: megtudni, mi van benne. Mi sem vagyunk különbek. Én is verni kezdtem ezt az agyagalkotmányt és hogy egyben maradt — nem az én érdemem. Hogy bírnék én meg vele, mikor még a tropikus esőzésnek is ellentáll. Megvárom az ostromot és békésen vizsgálódni kezdek. Néhány kintrekedt szürkésfehér testű bentlakó menekül a nyílások felé. Ez a guarani indián nyelven *cupii*-nak (kupi) nevezett termiták otthona. A palota aljában nagy kerek nyílás. Ez vezet a termiták vendégszobájába, hol valamely harapós kisebb kigyó van beszállásolva. Ez a mumus, a termiták czerberusa. Így nem

mernek föllépni ellenei; a vendégkigyó pedig békésen él a kapu alatt és védi a tulajdonos érdekeit, akárcsak a pesti házmesterek. Így hallottam, de nem tartom a hátamat érte. Talán mégis igaz, mert ezek nemcsak fű közé, védett helyre építkeznek. Sokszor találkoztam velük sötét erdők napsugaras tisztásain. A milyen a talaj, olyan a palota színe. Itt termékeny vörös föld az anyag és az alacsony pázsitról lerí a rozsdavörös épület. Hogy egészen stilszerű legyen, a bentlakók is fölveszik ezt a szint: fekete hátuk szépen ékített bordóvörös rajzokkal. Ezek az ügyes kőművesek nem nyilvánosan delgoznak. Belülről szinte emelik, tágitják az épületet, míg sokszor egy öl magas, néha még nagyobb átmérőjű palota nem lesz belőle. A kupi-nak nevezett termita ránk nézve nem kártékony s táplálékul beéri a zöld környezetéből előkeresett száraz levéllel.

Van azonban egy termita-rokona, mely nem ilyen ártatlan életet él. Paraguay északibb részén házak gerendáira, fákra építi hatalmas, dinnye alakú függőfészket, ebből

aztán rejtett járatokat készít le a földre. A könnyű házak faszerkezetét össze-vissza fúrják s az első heves szélroham kártyavárként dönti el az egész alkotmányt. Ehhez hasonló termitafajnak köszönhetette összeomlását a múlt század elején Indiában Kalkutta kormányzói palotája. A kőfalba is befurakodnak; a meszelt falon hosszú, porszemcsékkel beboltozott sötét sáv jelzi bejáratukat.

Hatalmas képviselőjét e fajnak figyeltem meg munkaközben. Paraguayi ebédlőnk egyik sarkában, valamivel az alsó szöglet felett, különös kis alkotmányt vettem észre. Mint valami kis bástya szögelt ki a falból. Levertem a tetejét; könnyen szétmállott. Megrémült termitacsapat rohant fel s alá a megmaradt alapzaton. Azután mind eltűnt a falba vágott kerek nyíláson. Úgy látszott, haditanácsot tartottak, mert kis idő múlva mind előjött. Világosszürke testű állatkák voltak; a dolgozók kisebbek, barna és sárga fejjel, a katonák nevenségesen nagy barna fejjel, akárcsak valami termes hydrocefalusok. Biztosan az újjáépítést határozták el, mert nemsokára siető alakok tolongtak a kijáratnál, czipelve az építőanyagnak szánt por- vagy vakolatszemcsét. Bámulatot sietséggel tapasztották ezeket valami váladék segítségével a talpazathoz. Két hétig figyeltem őket; akkor el kellett utaznom. Még akkor nem volt tető alatt. Talán nevenséges érzelgősség, ha azt mondom, hogy ez alatt a két hét alatt legalább kétszázszor megbántam, hogy olyan kegyetlen módon tettem tönkre első művöket. Hiszen nem vétettek nekem: már pedig mi «jószívű» emberek rendszeren csak az utunkba állót tiporjuk el.

Annál tehetetlenebb voltam egy apró hangyafajjal szemben. Reggeli és délutáni kávézásomat rendszeren megkeserítette. Hogyne, mikor a cukortartó belül csak úgy tarkállott ezektől az apró vörös ördögöktől. A szemcsés nád-cukorporral meg úgy elvegyül kétmilliméteres teste, hogy legfeljebb fogaink alatt vesszük észre. Itt a cukrot nem befedni, de hermetice elzárni kell, mint minden élelmiszert, mert ezek a hihetetlenül karcsú állatkák a legsűrűbb fátyolon is átbújhatnak. Légmentesen elzárni valamit a meleg paraguayi klíma alatt megromlás veszélye nélkül lehetetlen; úgy védekezünk tehát ellenük, hogy az élelmiszeres szekrények lábait petróleummal telt tálkákba állítjuk. Ettől félnek. Ez az egyedüli hathatós védekezés ellene, mert amin ez egyszer átsétált, azt ugyan meg nem eszed többé. Finoman rettenetes illatot terjeszt ez a hangyafaj. Az indián guarani nyelv «tajipoti»-nak nevezi, magyarul bűzhangya volna a találó neve. Ha ágyadat járja be, nem találsz benne nyugodalmat, hátramaradt váladéka kellemetlen viszkető érzést okoz. Még jó, hogy fulánkja nincs. Különben állati termék a kedvencz tápláléka. Szaglóérzéke annyira fejlett, hogy a felfüggesztett húst a falon keresztül megérzi. A tiszta fehérneműt nem bántja, de az átizzadt szennyest szitává rágja.

Számos hangyafaj meg a gazdának, kertésznek réme. Különösen két fajta okoz hatalmas károkat. Az «akvinké» a kevésbé veszedelmes. Leginkább fagyökerek közé, száraz galy-levél alá építi fészket, azért nehéz is rátalálni. A kártékonyabb «izaú»-t hamarabb elámulja lakása. Hatalmas vörös-homokbuczkák jelzik néha két négyzetméter kiterjedésű házaikat. Mindkét fajta élőnövény zöld leveleit nyesi le céljaira. A letarolt növény alja pedig borítva marad levélhulladékokkal; ezek a hangyák más kárára tékozolva, csak annyit visznek el, amennyi épen éles ollójuk között marad. Hanem furfangosak. Hogy a letarolt bokor vagy fa árulójuk ne legyen, rendszeren fészkektől messze

járnak el aratni nagy csapatokban. Mégis elárulja őket centiméter szélességű letaposott ösvényük. Ezen is segítenek. Egyszerre csak megszakad ez az ösvény; alagútként bújik el a föld alá, hogy kis távolságra ismét előbukkanjék. Így akarják tévútra vezetni az üldözöt. Magam is figyeltem ez apró fekete állatokat, a mint hosszú libasorban czipeltek haza zsákmányukat. Azt hinnénk: ezzel táplálkoznak. Pedig nem úgy van. Nem a nyers levél táplálóereje kell nekik, hanem termékenyítő képessége. Ezek a jelentéktelennek látszó lények gondolkozó műkertészek. Melegágyakat készítenek belőle, a melyen finom fehér gombafejecskék sarjadzanak ki. Ez a gomba táplálja az egész hangyatörzset. A gombatelep szivacsos tömegében élnek és nevelik kicsinyeiket.

Izlésők csodálatosképen megegyezik az ember izlésével. Az ember által importált, ültetett becses kulturnövényeket pusztítják, a mi azt bizonyítja, hogy ők is művelődnek. Az őseim idejében élő őseik még valószínűleg megelégedtek az erdő-mező vadnövényeivel. Így válnak rémeivé a földművelőnek, sokszor tönkre téve egy évre szóló reményeit. Az ember pedig minden fegyvert elővesz ez apró ragadozók ellen. Így egy kis gépet, mely egyszerre képes tönkretenni a szobanagyságú hangyaboly életét. A szilárd felület minden nyílását elzárva, a kikémlt főbejáratba vezetik a gép kürtőjét. Ezen át ömlik a mérges gáz a hangyapalota belsejébe: néhány óra múlva a mozgalmas élet helyén nem marad más, mint megszámlálhatatlan sok hangya hullája és létföltételeitől megfosztott hangyabab.

Van egy vándor hangyafaj, melynek jöttét üdvözli a paraguayi. Megjelenésük egész szenzáció. Nem egyszer hallottam beszélni mint nagy eseményt: «ma nálam jártak». Ezek a nagy csapatokban többnyire éjjel átvonuló vérengzők elpusztítanak minden útjukba eső kisebb élő lényt. A hol egyszer megjelennek, ott ezrével hullik az óriás svábbogárszerű kártékony *cucaracho* (kukaracscsó), ez a Paraguayban elmaradhatatlan gyűlölt házi állat. Velük együtt pusztul ugyan a jól meg nem őrzött élelmiszerkészlet is.

Sokat hallottunk már a hangyafélék intelligenciájáról. A ki belemélyed egyszerű életük minden rejtekébe, bámulatos összhangot és tervszerűséget lát nálok. Mintha nemcsak a leghelyesebben gondolkoznának, hanem következtetnének is. Csak felületesen ítélő mondhatja őket jelentéktelennek. Hiszen kis testükhöz arányítva majdnem olyan kiterjedt idegrendszerrel bírnak, mint mi; agyunkat helyettesítő duczaikon pedig még az érlelmességet bizonyító tekervényeket is fellelhetjük. Nekem egyszerű laikusnak imponál ez a hangyatársadalom. Nincs közöttük szocializmus, mert számukra már születésükkor ki van jelölve az elvégzendő munka. Nincsenek közöttük sztrájkolók; a nagyfejű büszke katonáktól le az aprófejű munkásokig zúgolódás nélkül élnek hivatásuknak. Különbösen erősen maradiak. Lakásaikat most is őseik által használt módszerrel építik fel, de nem zárkóznak el a hasznos újításoktól és vannak köztük haladópartiak is. Harciasak, hazaszeretők és övéikért önfeláldozók. És ha belátnánk a «kártékony» «izau»-hangya fészkebe, a mint sűrű gomolyokban tódul be a bosszúálló ember küldötte gyilkos gáz, én erősen hiszem: nem látnánk ott olyan jelenetet, a melyet az ember, a művelt, a gavallér, produkált menekülés közben a párizsi jótékony bazarégésnél.